

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 03.07.2017 ✓Accepted/Kabul: 14.09.2017

DOI: 10.5505/pausbed.2018.49092

Araştırma Makalesi/ Research Article

MACAR DİL YENİLEŞTİRME HAREKETİ

Gökhan DİLBAŞ*

Özet

Bu çalışmada XVI. yüzyılda başlayan, ancak esas itibarıyla XVIII-XIX. yüzyıl dönümünde Macar dil ve edebiyat tarihinde kendisini kuvvetli şekilde hissettiren ve XIX. yüzyıl boyunca devam eden "Macar Dil Yenileştirme Hareketi" ele alınıp değerlendirilmiştir. XVI-XVII. yüzyıllarda bir hazırlık evresi geçiren ve olgunlaşan Macar dil yenileştirme hareketi, XVIII. yüzyılda Avrupa'da yaşanan Aydınlanma Çağı'nın yenilikçi fikirlerinin etkisiyle edebiyat ve bilim dilinin dışına çıkarak Macar dilinin bütününe kapsamış ve diller tarihinde benzeri olmayan bir yer elde etmeyi başarmıştır. Çeşitli vesilelerle yaklaşık olarak dört yüz yıl süren Macar dil yenileştirme hareketi sayesinde Macar dili yabancı öğelerden temizlenmiş, daha saf ve daha anlaşılır hale gelmiştir. Macar dil yenileştirme hareketi sadece Macar dilinin, Macar edebiyatının yenilenmesi değil, aynı zamanda feodal düzenin kurallarının egemen olduğu Macar toplumunun ve Macar insanının düşünce dünyasının da yenilenmesi demektir. Macaristan'da özellikle XVIII-XIX. yüzyıllarda yaşanan gelişmeleri, Macar toplumunun yapısını ve dönüşümünü gerçekçi şekilde analiz etmek istiyorsak Macar dil yenileştirme hareketi Avrupa'da yaşanan değişim dalgalarıyla beraber ele alınmalı ve yorumlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Macar Dil Yenileştirme Hareketi, Aydınlanma Çağı, XVIII. yüzyıl, Macaristan, Macar dili.*

THE HUNGARIAN LANGUAGE REFORM MOVEMENT

Abstract

This study considers and deals with the "Hungarian Language Reform Movement" which started in the 16th century and which, yet, actually, made itself felt heavily in the Hungarian language and literature history at the turn of the 18th and 19th centuries, and which survived all along the 19th century. Going through a preparatory phase and rendering itself more mature in the 16th and 17th centuries, the Hungarian Language Reform Movement found its way out beyond the literary and scientific language under the influence of innovative ideas and concepts of the Age of Enlightenment, which the Europe has gone through in the 18th century, thereby penetrating into all segments of the Hungarian language and succeeding to occupy a unique place in the history of languages. Thanks to the Hungarian Language Reform Movement which survived for about four centuries under influences of various occasions, Hungarian language got rid of foreign elements and rendered itself purer and more understandable. The Hungarian Language Reform Movement not only means a reformation of Hungarian language and Hungarian literature, but also a reformation of the frame of reference of the Hungarian nation, engulfed by the dominating feudal rules and customs, and Hungarian people, as a whole. If one desires to analyse the structure and transformation of Hungarian nation with regard to the developments experienced in the 18th and 19th centuries, in particular, in a realistic manner, the Hungarian Language Reform Movement must be assessed and interpreted in parallel with the waves of change going on in Europe at the time.

Keywords: *The Hungarian Language Reform Movement, Age of Enlightenment, 18th century, Hungary, Hungarian Language.*

* Dr., İstanbul, gokhandilbas@hotmail.com

1. GİRİŞ

Yeryüzündeki diller tarih boyunca çeşitli sebeplerle birbirleri ile etkileşime girmişler ve birbirlerinden birtakım öğeler almışlardır. Bu süreç günümüzde de devam etmektedir. Yaşanan etkileşimler o dilleri konuşan, yazan ve okuyan insanların birbirini anlamasını güçleştirecek hale gelirse iletişim sorunları yaşanmaya başlanır. Bundan başka yazarlar, şairler ve aydınlar konuştukları, yazdıkları dili duygularını ve düşüncelerini etkili şekilde ifade etmek için yetersiz bulmaya başlamışsa onu daha yeterli hale, daha mükemmel şekle getirmek için arayış içine girerler (Özdem, 1944: 50). Bu durumda dilde bir yenileştirme hareketi yapılmasının zamanı gelmiş demektir. Dilde gerçekleştirilen yenileştirme hareketleri kapsadığı alanın genişliği ile orantılı olarak dilin yapısında, karakterinde ve ifade gücünde değişikliklere yol açar.

Dil yenileştirme hareketleri tarih boyunca yaşanmıştır. İlk Çağda Yunanlılarda trajedi yazarlarından Aischylos (M.Ö. 524/525-M.Ö. 456/455), komediya yazarlarından Aristophanos (M.Ö. 450-M.Ö. 388), ode şairlerinden Pindaros (M.Ö. 518-M.Ö. 438), filozoflardan Platon (M.Ö. 427-M.Ö. 347), Aristoteles (M.Ö. 384-M.Ö. 322) ve tıp biliminin kurucusu Hippokrates (M.Ö. 460-M.Ö. 370) yeni kelimeler oluşturma ihtiyacı duymuşlardır. Romalı yazarlar ve şairler de Latinceye Yunanca kelimelerin girmesini hoş karşılamamışlar ve Latincenin korunması için harekete geçmişlerdir. Romalı şair Narvius (M.Ö. 270-M.Ö. 201) "*Roma'da Latince konuşmayı unuttular*" diyerek Yunancaya karşı olan tepkisini dile getirmiştir. Romalı hatip Quintilianus (yaklaşık 35- yaklaşık 100), devlet adamı ve hatip Cicero (M.Ö. 106-M.Ö. 43), şair Horatius (M.Ö. 65-M.Ö. 8), devlet adamı ve düşünür Seneca (M.Ö.4-M.S. 65), Latince kelimeleri yeniden canlandırmış ve eserlerinde kullanmıştır (Özdem, 1944: 51; Csüri, 1909: 29-30).

Rönesans ile beraber Avrupa'da hemen hemen bütün ülkelerde dil yenileştirme hareketlerinin başladığı görülür. Örneğin, İtalya'da 1584 yılında kurulan "*Accademia della Crusca*"nın amacı edebiyat dilinin doğru kullanımını ve güzelliğini sağlamaktır. Fransa'da XVI. yüzyılda şair Pierre de Ronsard (1524-1585) tarafından kurulan *Pleïade* okulu Fransızca'yı antik diller olan Yunancanın ve Latincenin edebi güzellikleriyle donatmak isterken, şair François de Malherbe (1555-1628), Fransızcanın orijinalliğinin ve Paris dilinin korunması üzerinde durur. Almanya'da dil yenileştirme hareketi dilde yabancı öğelerin temizlenmesi amacıyla ortaya çıkmış, XVII. yüzyılda bu amaçla "*Dil Cemiyetleri*" (Sprachgesellschaften) kurulmuştur. Dil bilim uzmanı Friedrich von Adelung (1768-1843) dilde mutlak kuralları benimserken, yazar ve felsefeci Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781), şair Friedrich Gottlieb Klopstock (1724-1803), felsefeci Johann Gottfried Herder (1744-1803) ve şair Christoph Martin Wieland (1733-1813) dilde daha güzel ve etkili anlamlar elde etmek için yenilikler yapmayı edebiyatçıların hakkı olarak görmüştür (Özdem, 1944: 52). Bu arada Fince, Norveç dilinde, Çekçede, Slovakçada ve Hırvatçada da yenileştirme hareketleri yaşandığını unutmamak gerekir (Özdem, 1944: 54).

Macar dili de tarih boyunca çeşitli dillerin etkisinde kalmış, özellikle Latince'den ve Almancadan birçok kelime Macar diline girmiştir. Bu durum bir süre sonra Macar dilinde bir yenileştirme hamlesi yapma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Macaristan'da Macar dilinin yenileştirilmesine yönelik hareketlerin yaklaşık olarak XVI. yüzyılda başladığı ve aşama aşama ilerleyerek XIX. yüzyılın sonunda tamamlandığı görülür (Köksal, <http://www.tubaterim.gov.tr/>

ATS/index.php/w_anasayfa/w_bilim_dili_tek_makale/). Macar dil bilimcisi Pál Fábıán (1922-2008), Macaristan'da gerçekleşen dil yenileştirme hareketini dar anlamda ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlar:

Dil yenileştirme hareketi dar anlamda Macar dil tarihinin Aydınlanma Çağı'nda başlayan ve 1867 yılında Avusturya-Macaristan Antlaşması'na¹ kadar süren dönemi ifade eden ve tüm Macar milletini kapsayan, amacı edebiyat ve bilim dilini geliştirmek olan, XVIII. yüzyılın sonunda başlayıp XIX. yüzyılda da süregelen dil hareketleridir. (Keszler, 2004: 494)

Geniş anlamda ise dil yenileştirme hareketi amacı hâkim olan dil geleneklerinin değişimi, dilin geleneksel öge yapısının (ilk başta kelime hazinesinin) bilimsel açıdan her şekilde zenginleştirilmesi ve yenilenmesi amacını taşıyan çabalardır. (Keszler, 2004: 494)

Dil bilim uzmanı Kâmile İmer (1946-) ise dil yenileştirme hareketini, dil devrimini şöyle tanımlar: "*Dili daha çok yerli öğelerin egemen olduğu bir kültür dili durumuna getirme amacıyla yapılan ve devletin desteğini kazanmış olan ulus çapındaki dil geliştirme eylemine 'Dil Devrimi' adı verilmektedir*" (<http://www.dildernegi.org.tr/TR,610/dil-devrimi---12-temmuz-1932.html>). Macar edebiyatçısı Gál Sándor'un (1907-1980) ana dil – Macarca – hakkında söylediği şu sözler dilin bir milletin yaşamında ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar:

1 Avusturya-Macaristan Antlaşması: Prusya-Avusturya Savaşı'nın (14 Haziran 1866-23 Ağustos 1866) Avusturya adına yenilgi ile bitmesi ve bu gelişmenin sonucunda Alman Konfederasyonu'nun dağılmasından sonra Avusturya'nın Macaristan ile imzaladığı ikili monarşi sistemini oluşturan antlaşma (https://www.turkcebilgi.com/1867_avusturya-macaristan_antlasma%C5%9Fmas%C4%B1).

Üç tane kelime vardır ki varlığımızın bütünlüğünü temsil eder. Birincisi ana rahmi, ikincisi ana vatan, üçüncüsü ise ana dildir. Birincisi yaşam verendir, yaşama hazırlayandır, ikincisi varlığımızın, kaderimizin, çabamızın, başarılarımızın ve mücadelelerimizin sahasıdır ve son istirahat yerimiz olacaktır. Bu ikisini – üçüncü bir öge bir araya getirir ki – bu ana dildir. Dilimiz, varlığımızın üç ögesi birlikteliğini ana dilimizle ilişkilendirir, bu durum bu üç ögenin yaşamımızda ne ölçüde olduğunu ortaya koyduğu gibi, aynı zamanda bu yolla dilin, Macar dilinin yoğun etkisini ve kabiliyetini de gösterir. (Málnási, 2010: 43)

Macar dili, Macar ulusal tarihinin akışı içinde ve Macar kültür tarihinin inşasında ulusal birliğin güçlü bir sembolü olmuş, Macar milletinin Avrupa’da kendisini yalnız hissettiği dönemlerde geleceğe daha güçlü bakmasını sağlamış, bir umut ışığı olmuştur (Laakso, 2014: 321).

Dilin iletişim ihtiyacını karşılamada zorluklar yaşaması, yabancı dillerin kelime ve ifade açısından dil üzerinde hâkimiyet kurması, çeviriler, kültürel öğeler, diğer ülkelerde yapılan dil yenileştirme hareketleri, daha güzel bir dil oluşturma isteği, bilimsel gelişmeler ve politik faktörler dil yenileştirme hareketinin sebepleri arasında sayılabilir. Dil yenileştirme hareketi sonucunda ortaya çıkan kelimeler ve ifadeler genel itibariyle gazeteler, sözlükler ve kitaplar yoluyla o dili konuşan insanlar arasında yaygınlık kazanır (Blédy, 1930: 302; Gyimesi, 1992: 193; Szathmári, 1983: 399). Yeni kavramları karşılamak için her zaman kelime türetmeye ihtiyaç olmayabilir. Dil içinde var olan kelimelerin anlamı genişleyerek, anlamı daralarak veya kelimeler anlam değiştirerek ihtiyaçları karşılayabilir.

Macaristan’da gerçekleştirilen dil yenileştirme hareketinin üç amacı vardır: 1) Dilin edebi stil açısından yenilenmesi. 2) Dilin yabancı öğelerden temizlenmesi. 3) Dilin daha güzel, daha saf ve daha anlaşılır hale getirilmesi. Bu amaçlara dil bilimci Vilmos Tolnai de (1870-1937) katılır ve şöyle der:

(Dil yenileştirme) ya dili geliştirmek, ya yabancı öğelerden temizlemek ya da o zamana kadarkinden daha güzel hale getirmek amacıyla yapılır; bunun sonucunda dilde genişleme görülür ki, bu, dil yenileştirme (neoloji), dilde arınma (pürizm) ve dilin güzelleştirilmesi (stil ve estetik) ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. (Szathmári 1983: 403)

Dil yenileştirme hareketi bir yandan Macarca kelime hazinesini arttırırken, bir yandan da dilin yapısını, yani kelime ve cümle düzenini daha anlaşılır hale getirmiş ve Macar diline oldukça gelişmiş bir ifade sistemi kazandırmıştır. Bu sayede Macarca hızlı bir şekilde kültür ve bilim dili haline gelmiş, daha güzel bir edebi stile sahip olmuş ve Macar dili yabancı öğelerden temizlenmiştir (Blédy, 1930: 302; Özdem, 1944: 58; MIT, III, 1965: 77). Dil yenileştirme hareketinde genel itibariyle aşağıdaki yöntemler uygulanmıştır: 1) Unutulmuş kelimeleri canlandırmak (örneğin; *fegyelem* ‘dikkat’, *hős* ‘kahraman, yiğit’, *terem* ‘salon’. Özel isimlerden *Gyula*, *Béla*, *Zoltán*, *Géza*). 2) Lehçelerden kelime almak (*betyár* ‘soyguncu, yankesici’, *kandalló* ‘şömine’, *doboz* ‘kutu’). 3) Yabancı kelimeleri Macar diline adapte etmek (Latince *balanea* kelimesi Macarcaya *bálna* ‘balina’ olarak; Almanca *Leipzig* Macarcaya *Lipcse* olarak, Latince *materia* kelimesi Macarcaya *anyag* ‘materyal, madde’ olarak, Fransızca *fauteuil* kelimesi Macarcaya *fotel* ‘koltuk’ olarak geçmiştir). 4) Kelime birleştirmek (álátkert ‘hayvanat bahçesi’, *búskomor* ‘üzgün, melankolik’, *szemüveg* ‘gözlük’, *rendőr* ‘polis’, *térkép* ‘harita’, *képhas* ‘sanat galerisi’, *csontváz* ‘iskelet’). 5) Ekler vasıtasıyla yeni kelimeler türetmek (ábrázol ‘resim yapmak, çizgi çizmek’, *pincér* ‘garson’, *nővény* ‘bitki’, *állám* ‘devlet’, *borong* ‘kasvetli, hüznülü’, *építkez* ‘inşa etmek, yapmak’, *történelem* ‘tarih’, *példány* ‘örnek’, *zongora* ‘piyano’, *fuvola* ‘flüt’). 6) Uzun kelimeleri kısaltmak (*címer* > *cím* ‘adres’, *zömök* > *zöm* ‘bodur, kısa boylu’, *gyárt* > *gyár* ‘fabrika’). 7) Aynı anlamı ifade eden iki kelimeyi birleştirmek (*rovátkolt barom* > *rovar* ‘haşere, böcek’, *cső + orr* > *csőr* ‘gaga’; *könnyű elméjű* > *könnyelmű* ‘uçarı’) (Blédy, 1930: 304; Laakso, 2014: 326; Szathmári, 1983: 404; <http://hirmagazin.sulinet>).

hu/hu/nyelvek/erettsegi-tetelek-2014-a-kazinczyfele-nyelvujitasimozgalom-jelentosege-es-mo

dszerei. Kelime üretimi hakkında bkz: Csúri, 1909: 15-24).

2. MACAR DİL YENİLEŞTİRME HAREKETİ’NİN EVRELERİ

1) XVI-XVII. yüzyıllar

Macaristan’da XVI. yüzyılda Macarca yazılan edebi eserlerin sayısında artış görülür ve bu gelişmenin sonucunda klasik Macar edebiyatı oluşmaya başlar. Bu süreçte 1526 yılında yaşanan Mohaç Savaşı’nın ve savaş sonrasında yaşanan gelişmelerin de etkisi vardır. Macaristan’da milli edebiyatın temellerinin XVI. yüzyılda atıldığını söylemek yanlış olmaz (Doğan, 2013: 57). Bundan başka Macaristan’da etkisi hissedilen Hümanist anlayışın, Reformasyon hareketinin, kitap basımının, Macar insanının yerleşim şartlarında ve Macaristan’ın nüfus yoğunluğunda yaşanan değişimlerin de XVI. yüzyıl Macar edebiyatında etkisi hissedilir. Ayrıca XVI-XVII. yüzyıllarda Macar dilinde bir bütünlük sağlandığı ve Macar dilinin standart gramer kurallarına kavuşmaya başladığı görülür (Szathmári, 1983: 402).

Bu dönemin en önemli temsilcisi Macar edebiyatının ilk klasik şairi olarak kabul edilen ve eserlerini Macarca kaleme almış olan Bálint Balassi'dir (1554-1594). Onun lirik anlayışı tüm Macaristan'da kök salmış, Rönesans kültürü ve yüzyıllardan beri gelişmekte olan edebi sanatlar ile bütünlüğe ulaşmıştır. Balassi, Rönesans çağının şiir anlayışını yetenekli bir şekilde liriğine adapte etmiş ve Macar şiirini geleneksel anlayıştan çıkararak Macar liriğine edebi bir stil kazandırmıştır (MIT, I, 1964: 448). Latincenin hâkim olduğu edebiyat dilini Balassi yetkin bir şekilde Macarcaya dönüştürmüştür. Macar şiirini Avrupa edebiyatları düzeyine çıkarmış ve onun tüm Avrupa'da tanınmasını sağlamıştır (Doğan, 2013: 56).

Karşı Reform çağının ve Barok stilin Macaristan'daki önemli temsilcilerinden olan Péter Pázmány (1570-1637) mükemmel tasvir ve benzeri olmayan edebi stil yeteneği ile Macar edebiyat tarihi içinde ayrı bir yere sahiptir. Pázmány'ın edebi oluşumları sadece XVII. yüzyıl için değil, XVIII., hatta XIX. yüzyıl Macar edebiyatı için de önemlidir. Pázmány, bu dönemin önemli edebiyatçıları olan Ferenc Faludi'yi (1704-1779), János Batsányi'yi (1763-1845) ve XIX. yüzyılda Macar dil yenileştirme hareketinin nihai sonuca ulaşmasını sağlamış olan Ferenc Kazinczy'yi (1759-1831) edebi anlayışı ile etkilemiştir (MIT, II, 1964: 136).

Bu dönemin ve Macar barok edebiyatının bir başka büyük temsilcisi de Miklós Zrínyi'dir (1620-1664). Zrínyi, edebi kariyerine Rönesans edebiyatı geleneği ve İtalyan barok edebiyatının etkisi ile başlamış, ancak ilerleyen zaman içinde Macaristan'da Barok edebiyatın gerçek bir temsilcisi olmuştur. İlk Macar yapay epiği olan *Szigeti Veszedelem* (Zigetvar Tehlikesi/1645-1646) isimli eserinin giriş bölümünde "... şiirlerime Türkçe, Hırvatça, Latince kelimeler karıştırdım, böylesinin daha güzel olacağını düşündüm, ayrıca Macar dili zayıftır, tarih yazarlar sözlerime inanacaktır" diyerek Macar dilinin durumunu ifade eder (Zrínyi 1980'den aktaran Doğan, 2013: 56). Aydınlanma Çağı'nın Macar edebiyatçıları (Ferenc Kazinczy, János Batsányi, Mihály Csokonai Vitéz [1773-1805]) onun büyüklüğünü takdir etmişler ve sık sık ondan bahsetmişlerdir. Zrínyi, Reform Çağı'nda da Macar edebiyatçıları (Ferenc Kölcsey [1790-1838], Mihály Vörösmarty [1800-1855]) üzerinde etkili olmuştur (MIT, II, 1964: 183).

Macaristan'da Macar dilinin yenileştirilmesine yönelik çabalar ilk defa Latince'den Macarcaya yapılan çevirilerde ortaya çıkar. Şimdilik dar bir çevrede görülen bu çabalar ilerleyen zaman içinde gitgide genişleyecek ve tüm Macar dilini kapsayacak olan dil yenileştirme hareketinin ilk kıvılcımlarıdır. İlk Macarca gramer kitabı *Grammatica Hungaro-latina*'nın (1539) yazarı olan János Sylvester (1504 civarı-1551 sonrası), yaşadığı dönemde bazı çevrelerde takdir görmeyen Macar dilinin aslında antik diller olan İbranice, Grekçe ve Latince gibi kurallara bağlı bir dil olduğunu ortaya koymuştur (MIT, I, 1964: 300; Özdem, 1944: 53). Sylvester, *Grammatica Hungaro-latina*'da "Dilimizle, bu zenginlikle yaşamayı reddedemeyiz, kısa zamanda dil açısından oldukça zengin hale gelmiş olacağız" diyerek daha Rönesans çağında Macarcanın zenginliğini ifade etmiştir. Onun çabaları sayesinde Macar dilinin gramer yapısı ortaya çıkmış ve dilin kendine özgü oluşumları ilk defa sistematik şekilde incelenmiştir. Bu sayede Macar dilinin daha ayrıntılı şekilde incelenmesinin de önü açılmıştır (MIT, I, 1964: 300; <http://lexikon.katolikus.hu/S/Sylvester.html>). Bunun dışında 1541 yılında *Yeni Ahit*'i Macarcaya çevirmiştir. Ayrıca Latince-Macarca bir sözlük de hazırlamıştır. Yazdığı bir mektubundaki şu cümleler Macar dilinin durumunu ortaya koyması açısından önemlidir: "Artık Hristiyan milletler dilimizin mükemmelliği dolayısıyla ve taklit bile edemeyecekleri için bizleri kıskanacaktır. Yunan ve Latin dilini taklit ederek Macarca her türlü şiir yazılabileceğini gören hangi yabancı millet buna şaşırmasın ki?" (Klaniczay, 1964: 301'den aktaran Doğan, 2013: 56).

Sylvester'den başka István Geleji Katona (1589-1649), Romalı şair Horatius'un (M.Ö. 65-M.Ö. 8) eserlerini Macarcaya çevirirken birçok yeni kelime oluşturmuştur. Macar dil tarihi içinde duyguları ve düşünceleri net bir şekilde ifade etmek için her zaman yeni sözcüklere ihtiyaç olduğunu vurgulayan ilk kişi olsa da yapmış olduğu kelimelerin birçoğu kâğıt üzerinde kalmıştır. Katona, Horatius'un *Licuit semperque licebit... producere nomen* 'Yeni kelimeler yapmak her zaman uygun olmuştur ve uygun olacaktır' sözünden hareket etmiş ve "Nesnelere doğru bir biçimde anlatabilmek için sözcük yapmak her zaman geçerli olduğu gibi şimdi de geçerlidir" (Köksal, http://tubaterim.gov.tr/ATS/index.php/w_anasayfa/w_bilim_dili_tek_ma_kale/; Özdem, 1944: 63; 66) diyerek Macaristan'da ilerleyen zaman içinde giderek daha çetin şekilde yaşanacak olan dil yenileştirme hareketinin en önemli prensibini ifade etmiştir. Bundan başka *Magyar grammatikácska* (1645) adlı eserinde de dilin kullanımı, imla kuralları ve kelime yapımı hakkındaki görüşlerini belirtir (MIT, II, 1964: 66).

Dil bilgisi ve sözlük yazarı Albert Szenczi Molnár (1574-1634), dil yenileştirme hareketini daha ileriye taşır ve birçok kelime yapar. Molnár'ın gramer kitabı *Nova grammatica Ungarica* (1610) döneminin bilimsel ölçütlerine göre hazırlanmış bir eserdir. Bu eser, Sylvester'in eserinden daha bütüncüldür ve morfolojiden başka sentaks alanında da bilgiler içerir. Molnár'ın kelime oluşturma yöntemi; kelimeleri gerektiği zaman birleştirmek, gerektiği zaman da kelime köklerine ekler ekleyerek yeni kelimeler türetmektir (MIT, II, 1964: 72; Kesler, 2004: 495-496).

Macar bilim dilinin Macarlaşmasına en çok hizmeti geçenlerin başında János Apáczai Csere (1625-1659) gelir. *Magyar encyklopédiá* (1653) ve *Magyar logicatska* (1654) adlı eserlerinde birçok Macarca yeni sözcüğe yer verir (MIT, II, 1964: 246). Bu eserlerinde bilinçli şekilde Macarca kelimeler türetir ve barok stilin süslü ve tumturaklı

görüntüsünden özellikle kaçınır (MIT, II, 1964: 244). Csere, “Macar dilinde yazılmış bilimsel kitapların eksikliğini çekiyoruz: Milletime her şekilde yardımcı olmaya gayret ediyorum ve Macar gençliğinin eline ana dilinde bütün güzel ve yararları bilgileri okuyabilecekleri bir kitap verdim” diyerek eserinin amacını ortaya koyar (Keszler, 2004: 497). Ayrıca Csere, “Halk, bilgiyi yalnızca yabancı kaynaklardan elde etmenin sıkıntılarını çekiyor” ifadesiyle Macaristan’da bilimlerin ve kültür yaşamının ilerleyememesinin sebebini de açıklamıştır (Keszler, 2004: 497). Onun özellikle anatomi alanında tıbbi terimleri Macarlaştırması Macar dil bilim tarihinde büyük bir çığır açmıştır.

XVII. yüzyılda Macar edebiyat tarihinin önemli kişiliklerinden olan şair István Gyöngyösi (1629-1704), Macaristan’da dil yenileştirme hareketine önemli katkılar sağlar. Kullandığı kelimelerle, oluşturmuş olduğu sembollerle ve yeni baştan kurguladığı cümle yapılarıyla Macar dilinin zenginliğini ortaya koyar. Oluşturmuş olduğu yeni kelimeler şiir dilinin zenginleşmesine katkı sağlarken, aynı zamanda Macar şiirini kültürel anlamda da geliştirir (Badics, 1905: 5-6, 31, 50). Gyöngyösi, şiir dilinde büyük bir serbestlikle hareket eder ve daha XVII. yüzyılda Ferenc Kazinczy’den yaklaşık iki yüzyıl önce onun düşlediği bir dil yenileştirmecisi olarak Macar dil tarihi içindeki yerini alır (MIT, II, 1964: 192).

2) XVIII. yüzyıl

XVII. yüzyılda Katolikler ve Protestanlar arasında yaşanan mücadeleler sonucunda Latincenin Macarcaya üstünlük sağlaması sürecinin XVIII. yüzyılda da devam ettiği görülmekle birlikte Almancanın da Habsburg İmparatorluğu’nun tamamında tek dilli bir devlet oluşturma ideali ve Alman Romantik Milliyetçi anlayışının etkisiyle yavaş yavaş Macaristan’da kök salmaya başladığı ve ilerleyen süreçte Latincenin yerini aldığı görülür (Laakso, 2014: 323-324). Özellikle İmparator II. József’in (1780-1790), 11 Mayıs 1784 tarihinde tüm imparatorlukta Almancanın kullanımını zorunlu hale getirmesi Macar dili üzerinde olumsuz etkiler bırakır (Kristó vd., 2002: 629; Tanilli, 2017: 195).

Ulusal benliğin zarar görme tehlikesi ile karşı karşıya kalındığı ve Alman felsefeci Johann Gottfried Herder’in 1791 yılında yayımlanan *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* ‘İnsanlık Tarihinin Felsefesi Hakkında Düşünceler’ adlı eserinde Macarlar hakkında “Şimdi Slavlar, Almanlar, Rumenler ve başka kavimler arasında, nüfusun küçük bir kısmını oluşturarak burada yaşıyorlar, fakat yüzyıllar sonra dillerini bile bulmak mümkün olmayacak” (Németh 1975: 464-483’den aktaran Doğan, 2007: 9; Szathmári, 1983: 400) şeklinde bir yorumda bulunduğu bu döneme şair László Amade (1703-1836), Macaristan’da Aydınlanma düşüncesinin ilk temsilcilerinden olan şair Gedeon Raday (1713-1792), yazar Kelemen Mikes (1690-1761) ve bir stil yenileştirmecisi olan şair Ferenc Faludi (1704-1779) damga vurur (MIT, II, 1964: 540).

Tehlikenin farkına varan Macar aydınları ve edebiyatçılar ulusal bir dil ve kültür oluşturmak için daha bilinçli şekilde harekete geçerler. Bu zamanda matematikçi ve düşünür Jean le Rond d’Alembert (1717-1783), felsefecilerden Denis Diderot (1713-1784), Paul Henry Thiry d’Holbach (1723-1789), Claude Adrien Helvétius (1715-1771), Jean Jacques Rousseau (1712-1778), John Locke (1632-1704), Baron de La Bréde et de Montesquieu (1689-1755), Voltaire (François Marie Arouet/1694-1778), Jean Meslier (1674-1729), Johann Gottfried Herder (1744-1803) ve David Hume (1711-1776), edebiyatçı Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) Aydınlanma dönemi Macar edebiyatçıları ve aydınları üzerinde büyük etkiler bırakır.

Avrupa’nın her açıdan yeniden şekillendiği bu dönemde Macaristan’da her alanda olduğu gibi dil ve edebiyat alanında da bir mücadele yaşanmaktadır. Mücadelenin başını Macar dilinin programcısı olarak da bilinen ve Macaristan’da Aydınlanma Çağı’nın öncüsü olarak kabul edilen György Bessenyei (1746/1747-1811) çeker. Bessenyei, “Her millet yabancı dil de değil, kendi dilinde âlim oldu” diyerek dil yenileştirme hareketinde önemli bir noktanın altını çizer Málnási, 2010: 44; Doğan, 2013: 60; Kovács ve Kecskés, 2011: 45; MIT, III, 1965: 20; <http://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index2.html>; http://hirmagazin.sulinet.hu/nyelvek/eretts_egi-tetelek-2014-a-kazinczyfele-nyelvujitasi-mozgalom-jelentosege-es-modszeri). Onun *Magyarság* (1770), *A magyar néző* (1779), *A holmi* (1779) ve *Jámbor szándék* (1781) başlıklı yazıları Macar dilinin zenginliğini ortaya koyar ve Macar insanının dikkatini dil yenileştirme hareketine çeker (Málnási, 2010: 44). Macaristan’ın kalkınması için çizdiği ve uzun yıllar geçerliliğini koruyan program oldukça yüksek idealler içerir ve bu programın bazı yönlerden elitist bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek de mümkündür. Bessenyei’nin dil programı hem Aydınlanma Çağı’nın getirileri, hem de Macaristan’da yaşanan dil yenileştirme hareketinin ilkeleri ile uyumludur ve yasaların Macar dilinde yazılmasının ardından bilimlerin dilinin de Macarlaştırılmasını içermektedir. Bessenyei, yeni kelimeler üretirken üretilen kelimenin anlamını karşılayacağı nesneye uygun olmasını istemiş, yeni kelimelerin yalnızca Macarca bilenler için bir anlam taşıyacağına da dikkat çekmiştir (MIT, III, 1965: 20, 77). Bessenyei, ana dilin eğitim ve bilim dili olarak kullanımının kültürel yaşam ve devlet yönetimi ile bağlantısının öneminin farkına varmıştır. Macaristan’ın ilerlemesi ve diğer Avrupa ülkeleri seviyesine ulaşması gerektiğini kavramış ve bunun da tek yolunun bilimlerin gelişmesinden geçtiğini anlamıştır. Bunun için de eğitimde Macar dilinin kullanılması gerekliliğinin altını çizmiştir (Málnási, 2010: 44; Laakso, 2014: 329; Kovács ve Kecskés, 2011: 45).

Macar dil yenileştirme hareketine katkı sağlayanlar arasında şair Baróti Dávid Szabó'yu (1739-1819) unutmamak gerekir. Szabó, birçok yabancı kelimeyi Macar dilinden çıkarmış ve kelimelere yeni anlamlar vererek, unutulmuş kelimeleri hatırlatarak Macarcaya yeni kelimeler kazandırır (<http://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index2.html>). Bundan başka *Orthographiai és grammatikai észrevételek* (1800) adlı eseri dil yenileştirme sürecinde önemli bir boşluğu doldurur. *Kisded szótár*'da (1784) ise az rastlanan Macarca kelimeleri inceler ve kelime yapımı sürecine ciddi katkılarda bulunur (MIT, III, 1965: 95; Özdem, 1944: 70).

Dil yenileştirme hareketinin önemli temsilcilerinden birisi de András Dugonics'dir (1740-1818). Dilde arınmacılık prensibini benimseyen Dugonics eserlerinde yabancı kelimeler kullanmamaya gayret eder. Bu durum özellikle *Etelka* (1788) adlı romanında göze çarpar, matematik ve geometri üzerine yazdığı eserlerinde de birçok terimi Macarlaştırır. Onun matematik ve geometri alanında türettiği kelimeler okullarda okutulan dersler vasıtasıyla yaygınlaşır (Özdem, 1944: 64). Dugonics, bu konu hakkında şöyle der:

Bu iki kitabımda [Tudákosságnak Első Könyve, Tudákosságnak Második Könyve] anlaşılır Macarca kelimelerin dışında başka kelimeler kullanmadığım gibi, bilimsel bir şekilde Macarca öğrenmek için başka dillere ihtiyacımız olmadığını da ortaya koydum. (Gyimesi, 1992: 203)

Aynı zamanda "Yalnızca mantıkla ve bilgiyle idrak edebilen bir insanın dünyada hiçbir şeyi Macarca olarak ifade edememesi mümkün değildir" diyerek Macar dilinin ifade gücünü ortaya koyar (Gyimesi, 1992: 205; MIT, III, 1965: 78). Bundan başka Dugonics, "Almanca bilimlerin anlatımı için hiçbir şekilde Macarca gibi uygun değildir" diyerek Macar dilinin ifade açısından Almandan daha üstün olduğunu belirtir (MIT, III, 1965: 78).

Bu arada Macar dilindeki ilk gazete olan *Magyar Hírmondó*'nun 1 Ocak 1780 tarihinde yayımlanmaya başlamasının, ardından da *Magyar Kurir*'in ve *Hadi és Más Nevezetes Történetek*'in yayın hayatına başlamasının Macar dil yenileştirme hareketine olumlu katkılar sağladığını ve türetilen yeni kelimelerin yayılmasında önemli görevler üstlendiğini de belirtmek gerekir (Blédy, 1930: 302; MIT, III, 1965: 55). *Magyar Hírmondó*'nun ilk editörü olan dil bilimci Mátyás Rát (1749-1810), kelime üretimi konusunda oldukça hassastır. Ona göre Macar dilini Bessenyei'nin de önerdiği gibi nesnelere anlamını karşılayacak uygun yeni kelimelerle genişletmek gerekiyordu (MIT, III, 1965: 77).

Magyar Hírmondó'nun yazı işleri müdürlüğünü de yapmış olan dil bilimci Miklós Révai'nin (1750-1807) en başta gelen amacı Latince kökenli kelimeleri Macar dilinden çıkarmak olmuştur. Révai'nin özellikle *Elaboratio Grammatica Ungarica* (1803) isimli eseri dil tarihinin dönüm noktaları temelinde çağdaş dilin bütün özelliklerini açıklar ve akraba diller ile de karşılaştırmalar yapar. Onun görüşleri ve ortaya koyduğu sonuçlar hem gramer yazımına, hem edebi dilin oluşumuna ve hem de dil yenileştirme sürecine büyük katkılar sağlamıştır (Szathmári, 1983: 406).

Magyar Hírmondó'nun başına yazar ve dil yenileştirmecisi Dávid Barczafalvi Szabó (1752-1828) geçince Macar dil yenileştirme hareketi daha radikal bir yönde ilerlemeye başlar (Blédy, 1930: 302). Szabó'ya göre dil, ortak bir anlaşma sonucunda ortaya çıktığı için gerek duyulduğu zaman gramer kurallarına aykırı da olsa yeni kelimeler yapılabilir. Szabó, Macar dil yenileştirmecileri arasında en radikal ve en kararlı olanlarından birisidir ve her şeyi Macarca olarak ifade etmek ister. Szabó, Macar insanının o zamana kadar kabul etmekte zorlandığı kelimeleri özellikle kullanır ve yaygınlaşmasını sağlar (Özdem, 1944: 64; MIT, III, 1965: 78). Bu konuda şöyle der: "Kelime yapımına benim de katkıda bulunduğum doğrudur, lakin bu olayın sadece tek bir insana değil, bütün bir ulusa ait olduğunu haklı bir şekilde ifade etmeliyim" (http://www.ng.hu/Civilizacio/2008/03/A_legrosszakosabb_nyelvujito_halala). Szabó, kelimeleri birleştirerek, kökleri ve ekleri bir araya getirerek ve yansıma eklerini kullanarak Macarcaya birçok yeni sözcük kazandırır. Üretmiş olduğu yeni kelimeleri (*alap* 'temel', *birodalom* 'imparatorluk', *cikk* 'makale', *előzmény* 'önce, evvel', *esernyő* 'şemsiye', *felület* 'yüzey, alan', *helyettes* 'vekil', *íromány* 'belge, vesika', *körülmeny* 'şart, koşul', *következmény* 'akıbet, sonuç', *külföld* 'yabancı, ülke dışı', *lelemény* 'buluş, keşif', *mondát* 'cümle', *naptár* 'takvim', *olvasmány* 'okuma parçası, metin', *szerkezet* 'yapmak, meydana çıkarmak', *tábornok* 'general', *tanítvány* 'öğrenci, çırak', *taps* 'alkış', *társadalom* 'toplum', *tudat* 'bilgi', *tünemény* 'görüngü, doğal olay', *ügyvész* 'avukat', *vetemény* 'sebzeler, zerzevat', *zongora* 'piyano' vb.) 30 Ağustos 1786 tarihinde *Magyar Hírmondó*'da yayımlamıştır (Nemeskürty, I, 1993: 352).

Bu arada XVIII. yüzyılın sonuna doğru 1781-1789 yılları arasında Macar dil tarihine "Bürün² (*Prosodi Mücadelesi*)" olarak geçen tartışmayı da unutmamak gerekir. Tartışma, Baróti Dávid Szabó, felsefeci ve teolog József Rájnis (1741-1812) ve dolaylı olarak Miklós Révai arasında geçmiştir. Tartışmanın temelinde Baróti Dávid Szabó'nun dil yenileştirme hareketinde dil geleneğini ön plana çıkarması, buna karşılık József Rájnis'in dilde bütünlüğü savunması görüşü bulunmaktadır. Mücadelede zaman geçtikçe Miklós Révai de Szabó'nun yanında yer almış ve ona destek vermiştir. Bu zamanda Macar dilinin yenileşmeye ne kadar ihtiyacı varsa her açıdan 2 Bürün: Vurgu, ezgi, durak, ulama, ton, uzunluk gibi konuşma diline özgü öğelere verilen ad (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.594d54e1a887a3.81524057).

bütüncül bir şekle kavuşmasına ve kurallarının standart hale gelmesine de aynı şekilde ihtiyacı bulunmaktaydı (<http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/veres/veres11.htm>). Macar dilinin yenileşmesi ve kurallarının standart hale gelmesi onun daha etkili ve daha güzel bir kültür dili haline gelmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Macaristan'da dil yenileştirme hareketinin son evresi *Ortologlar* olarak bilinen dilin geleneklere bağlı kalarak yaşaması gerektiğini ve değişime ihtiyacı olmadığını savunanlar ile *Neologlar* olarak bilinen dilin değişen koşullara göre yenilenmesi ve dildeki yabancı öğelerin temizlenmesi prensibini benimsemiş kişiler arasında geçer. Hem neologlar, hem de ortologlar mücadelelerini verirken dil duygusuna başvururlar. Ortologlar, bu duygunun oluşturduğu geleneklere sarılırken, neologlar dil duygusunun değişikliğe uğrattığı oluşumları vurgulayıp yenilikler gerçekleştirmek isterler. Ortologlar, dilde yalnızca amaca uygunluk ararken, neologlar sübjektif bir bakış açısıyla dildeki güzelliği ve saflığı ortaya çıkarmayı amaçlarlar (Özdem, 1944: 59-60; Szathmári, 1983: 402). Dil bilimci Loránd Benkő (1921-2011) konuya dil bilimciler ve yazarlar açısından yaklaşır: “*Dil bilimciler – bildiği üzere – dil bilgisini ve ondan önce dilin güvenliğini daha önemli görmüşlerdir; yazarlar ellerini, kalemlerini bağlayan kurallar karşısında isyan ederler, dili yenileyen ve estetik olarak ortaya çıkaran kullanımları vurgulu hale getirirler*” (Czifra, 2016: 310). Neologlar ve ortologlar arasındaki dil tartışması sürerken başını şair Sándor Kisfaludy'nin (1772-1844) çektiği ortologlar 1795 yılında *Debreceni Grammatica* adıyla bir dil bilgisi kitabı yayımlarlar. *Debreceni Grammatica*; katı bir tutuma sahip, daha ziyade varsayımlar üzerinden sonuca ulaşmaya çalışan, sistematik bir şekilde kaleme alınmış, neologları ve dil yenileştirme hareketini eleştiren bir eserdir (Blédy, 1930: 303). Ortologlar bu eserde Macarcanın gramer yapısına uygun olmak koşuluyla yeni kelimelerin türetilmesine ve kullanılmasına da karşı çıkmayacaklarının altını çizerler: “*yeni kelimelerin yapılması ... yasak değildir*” (MIT, III, 1965: 79). Dil bilimci Albert Lehr (1844-1924), dil yenileştirme sürecinde ortaya çıkan kelimelerin türetilmesi ile ilgili olarak “*Bu kelimelerin oluşumlarına kızabiliriz, fakat bulunuşlarına sevinmeliyiz*” diyerek önemli bir gerçeği vurgular (Özdem, 1944: 60).

3) XIX. Yüzyıl, Ferenc Kazinczy Ve Macar Dil Yenileştirme Hareketi

Macaristan'da neologlar ve ortologlar arasında devam eden dil mücadelesi Ferenc Kazinczy'nin (1759-1831) neologların başına geçip dil yenileştirme hareketine yeni bir yön kazandırmasıyla daha da şiddetlenir ve tüm Macaristan'a yayılır. Zaten bu mücadelenin başarılı olması ve Macar dilinin sadece bilimsel ve edebi terimler açısından değil, her alanda yeni kelimeler ve ifadeler kazanması için dil yenileştirme mücadelesinin belli kişilerin ilgi alanından çıkarılıp Macar toplumunun tümüne yayılması gerekiyordu. Kazinczy, ortologlarla mücadelesinin haberini 1808 yılında *Magyar Régiségek és Ritkaságok*'da vermiştir. Burada ortologları dil yenileştirme hareketine karşı çıktıkları ve Macar diline zarar verdikleri için eleştirir (Blédy, 1930: 303). Kazinczy, edebiyatta, bilimde, sanatta, kültürel yaşamda, devlet yönetiminde; kısacası her alanda Macar dilinin kullanılması gerektiğini ifade eder. 1811 yılında yayımlanan *Tövisék és Virágok* (Dikenler ve Çiçekler) adlı eserinde ortologlara karşı sürdürülen mücadeleye tüm Macar halkını çağırır ve dil yenileştirme hareketine ulusal bir kimlik kazandırmıştır. Bu eser, Kazinczy'nin düşündüğü Macar dilinin edebi güzelliğinin gelişimine tam anlamıyla hizmet etmese de neologların ve ortologların savunduğu görüşleri tartışma ortamından çıkarıp tam anlamıyla bir dil mücadelesi şekline dönüştürür (Blédy, 1930: 303; Czifra, 2011: 321).

Ortologlar bu esere 1813 yılında *Mondolat* adlı eserle hicivli şekilde cevap verirler. Ortologların *Mondolat* başlıklı eserine 1815 yılında Kazinczy'nin yerine arkadaşları Pál Szemere ve Ferenc Kölcsey, *Felelet a Mondolatra* adlı bir eserle cevap verir. Karşılıklı olarak yapılan bu yayınlar Macaristan'da dil yenileştirme hareketine taraf olanlar ve onun karşısında yer alanlar arasındaki sınırları keskinleştirir ve derinleştirir (Blédy, 1930: 303; Málnási, 2010: 44; <http://hirmagazin.sulinet.hu/nyelvek/erettsegi-tetelek-2014-a-kazinczyfele-nyelvujitasi-mozgalom-jelentosege-es-modszerei>). Bu arada 1817 yılında dildeki sorunlara, dil yenileştirme hareketine yönelik tartışmalara yer veren *Tudományos Gyűjtemény* isimli derginin çıkması sürece yeni bir boyut kazandırır. Sonunda Kazinczy, bu tartışmalara son vermek amacıyla 1819 yılında *Ortológusok és Neológusok* (Ortologlar ve Neologlar) adlı eserini yayınlar. Bu eserin ana fikri her dilin ideal güzelliği arzu ettiği, Macar dilinin yapısının değişime bir engel oluşturmadığı ve ihtiyaç varsa yazar veya şair tarafından kelime türetmenin ve kullanmanın özgür bir şekilde gerçekleştirilebileceğidir. Kazinczy, bu eserde dilin de değişikliğe ihtiyaç duyduğunu vurgular. Macaristan'da yaşanan dil yenileştirme hareketinin son evresini başlatan ve Kazinczy'nin dil yenileştirme hareketini kontrolü altına almasını sağlayan bu eser, edebiyat tarihçisi János Váczy'e (1859-1918) göre “*Kızgın ortologları ve kızgın neologları birbiri ile barıştırmayı amaçlar*” (Czifra, 2011: 321-322). Dil yenileştirme hareketi sadece yeni kelimeler üretmek veya dile girmiş yabancı kelimeleri dilden çıkarmak değil, aynı zamanda dilin bütünlüğünün sağlanması, enerjisinin ve kapasitesinin artırılması anlamına da gelmektedir (Blédy, 1930: 303; Málnási, 2010: 44; <http://hirmagazin.sulinet.hu/nyelvek/erettsegi-tetelek-2014-a-kazinczyfele-nyelvujitasi-mozgalom-jelentosege-es-modszerei>).

Kazinczy, yeni kelimelere ihtiyaç duyulduğu zaman geleneklere sıkı sıkıya bağlı kalınmamasını ister ve mantık kuralları çerçevesinde dildeki her türlü yeniliği destekler. Ona göre “Yazar, yazısının güzel olmasından daha yüksek bir kanun tanımaz. Gramer ve alışkanlık ister müsaade etsin, ister etmesin, onun için güzelliğe, çalışmasına yardım eden her şey kabul görür. Güzel ve iyi bir şeyi neticelendirmek şartıyla dili bozmak da saygıya değer” (Eckmann, 1972: 29’dan aktaran Doğan, 2013: 60; Czifra, 2016: 308). Kazinczy’e göre her edebiyatçı aslında bir dil yenileştirmecisidir (Czifra, 2016: 308). Kazinczy’nin çabaları ve disiplinli bir şekilde ele aldığı dil yenileştirme hareketi – özellikle Munkács ve Kufstein zindanlarında geçirdiği 2387 günlük hapis yaşamından da etkisiyle – tüm Macar milleti tarafından sahiplenilmiş ve önde gelen edebiyatçılar tarafından da desteklenmiştir. İlerleyen zaman içinde Kazinczy’nin çalışmaları ve önerileri başta olmak üzere neologların çabaları ortologlar tarafından da dikkate alınmaya başlanır ve neologlar ve ortologlar arasındaki mücadele daha sakin bir şekilde seyreder. Hareket, artık bir mücadeleden ziyade her iki tarafın da üzerinde anlaştığı ilkelerin uygulanması şeklinde ilerler.

Ortologlar, dil yenileştirme hareketinin sadece ihtiyaçlardan ortaya çıkmadığını, aynı zamanda dil adına birtakım fırsatlar da getirdiğinin farkına varırlar. Özellikle Macar edebiyatçılarının bu yöndeki çabaları Kazinczy’nin başlattığı harekete büyük bir ivme kazandırır. Dil bilimsi József Balassa (1864-1945) şu noktaya dikkat çeker: “Kazinczy’nin çevresindeki genç yazarlar da Macar dilinde kelime üretimini sürdürdüler, takipçileri onun prensiplerini izlediler ve onların desteğiyle dil yenileştirme hareketi edebiyatta başarıya ulaştı” (Czifra, 2011: 329).

XIX. yüzyılda bütün şiddetiyle devam eden Macar dil yenileştirme hareketi içinde 1805-1806 yılları arasında yaşanan “Jottista-Ypsilonista Tartışması” ve 1805-1807 yılları arasında devam eden “Arkadia Davası” ayrı bir yere sahiptir. Jottista-Ypsilonista Tartışması’nın konusu bir kelimenin telaffuza göre mi, yoksa hecelere ayrılmak suretiyle mi yazımının daha doğru olduğudur. Şair Ferenc Verseghy (1757-1822) kelimenin telaffuza göre yazımını savunurken, Miklós Révai hecelere ayırarak yazmanın daha doğru olduğu görüşündedir. Buna göre Verseghy, “bányya”, “lálttya” şeklinde yazımı savunurken, Révai’ye göre aynı kelimeler “bánja”, “látja” şeklinde yazılmalıdır. Tartışma, Kazinczy’nin Révai’nin görüşünü desteklemesi ile heceye göre yazım prensibinin benimsenmesi şeklinde sonuçlanmıştır (<http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/magyar-nyelv/magyar-nyelv/3/fogalomgyujtemeny/jottista-ypszilonista-vita>).

Arkadia Davası ise Ferenc Kazinczy, yazar Mihály Fazekas (1766-1828) ve şair Mihály Csokonai Vitéz’in arkadaşı Imre Kiss (1775-1831) arasında yaşanan bir tartışmadır. Kazinczy, Csokonai’nin Debrecen şehrinde vuku bulan ölümünden sonra mezar taşına “Ben de Arkadia’da’ya yaşadım!” şeklinde bir yazı yazılmasını önermiştir. Ancak Debrecen halkı bu ifadenin şehrin imajını zedeleyebileceğini, şehir hakkında olumsuz kanaatler oluşturabileceğini düşünerek bu öneriye karşı çıkmıştır. Oysa Kazinczy, bu ifadeyi şehrin imajını zedelemek için değil, aksine Debrecen’i Yunan mitolojisinde geçen, mutluluk ve ilham veren Arkadia bölgesi ile karşılaştırma amacıyla önermiştir. Arkadia Davası, Kazinczy’nin dil yenileştirme hareketi öncesinde karşılaştığı en ciddi oluşumlardan birisidir (<http://mek.oszk.hu/01900/1903/html/index595.html>).

Dil yenileştirmecilerinin bu zamandaki en büyük destekçisi ise fikirleri ve ortaya koyduğu eserleri ile modern Macaristan’ın şekillenmesinde büyük pay sahibi olan devlet adamı István Széchenyi’dir (1791-1860). Széchenyi’nin Viyana hükümetinin Macarlara karşı izlediği politikalara karşı tek bir ümidi vardı. O da Macar dilinin güçlenmesi ve yabancı öğelerden temizlenerek mümkün olduğunca saf hale gelmesiydi. Ona göre dilde bütünlük sağlanmadıkça ulusal anlamda da bir bütünlükten söz edilemezdi. Ancak bunun gerçekleşmesi için yoğun ve doğru bir dil öğrenimi ve dilin her alanda yaygın ve doğru kullanımı gerekiyordu (Dilbaş, 2016: 65). Széchenyi, “Millet, kendi dilinde yaşar” diyerek çok önemli bir gerçeğin altını çizer (Özdem, 1944: 68). Ayrıca 3 Kasım 1825 tarihinde kurulan Macar Bilimler Akademisi’nin ilk işlerinden birisi de 1830-1840 yılları arasında hazırladığı sözlükler olmuştur ki, bu sözlükler dil yenileştirme hareketine önemli katkılar sağlamıştır. Dil yenileştirme sürecine bilimsel anlamda destek olmak ve Macar dilinin yapısıyla uyumlayan oluşumların önüne geçmek için 1872 yılında dil bilimci Gábor Szarvas’ın (1832-1895) başında bulunduğu *Magyar Nyelvőr* adlı dergi yayımlanmaya başlar. Szarvas, burada “Dil yenileştirmenin ilimlik vazifesinin, mevcut kelime ve şekil malzemesini tetkik ederek bunlardan yanlış olanları düzeltmek, eksik olanları tamamlamak olduğunu” belirtir (Özdem, 1944: 67; Szathmári, 1983: 400). Bu aşamadan sonra Macar dil yenileştirme hareketi sınırları çizilmiş, prensipleri belirlenmiş ve sağlam temeller üzerine oturmuş bir hareket olarak yoluna devam eder (Blédy, 1930: 303).

3. MACAR DİL YENİLEŞTİRME HAREKETİ’NİN NİTELİĞİ

Macaristan’da özellikle XVIII. yüzyılın son çeyreğinde ve XIX. yüzyılın ilk yarısında göze çarpan şekilde Almancanın, etkisi azalmış olsa da Latince’nin hâlâ etkili olduğu görülür. Latince, XIX. yüzyıla kadar Macaristan’ın neredeyse ikinci dili, 1844 yılına kadar da öğrenim dilidir (Doğan, 2013: 55, 58). Latin dili yüzyıllar boyunca

3 Arkadia: Mora Yarımadası’nın (Peleponnes) ortasına düşen dağlık bölge. Coğrafyacı Pausanis’a (?-M.S. 2. yüzyıl civarı) ve tarihçi Polübios’a (M.Ö. 203-M.Ö. 120) göre Yunanistan’ın bu bölgesinde yaşayan insanlar iyi müzisyenlerdir ve bu bölge insanlara mutluluk verir. Romalı şair Vergilius da (M.Ö. 70-M.Ö. 19) bölgeden mutluluk ve ilham verici bir yer diye bahseder. Bu bölge aynı zamanda Yunan mitolojisinde çobanların tanrısı Pan’ın ve tanrıların ulaşılabildiği Hermes’in de ülkesidir (Pál, 1985: 500; Can, [basım tarihi belirtilmemiş]: 401).

Macaristan'da olduğu gibi tüm Avrupa'da devletin ve kilisenin resmi dili olmuş, giderek bir kültür dili haline dönüşmüştür. Almanca ise özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Macar asilzadelerinin Viyana'ya yerleşmesiyle dillerinin ve kültürlerinin değişime uğraması sonucunda Macaristan'da yaygınlık kazanmaya başlar (Szathmári, 1983: 400). Türklerin Macaristan'dan çekilmesi ve Habsburgların Macaristan'da hâkimiyet kurması üzerine;

Macar dili de geri plana itilmiştir. Katolik Kilisesi müelliflerinin büyük kısmı yeniden Latince yazmaya başlamıştır; büyük soylu aileler seleflerinin geleneklerine yüz çevirerek Macar kültürünü bir kenara atmış, Fransızca veya Almanca okumaya ve konuşmaya başlamıştır. Birbiri ardına inşa edilen parlıtlı barok saraylarda ne XVII. yüzyıldakine benzer bir Macarca edebiyat hayatı bulmak mümkündür, ne de Macarca kitaplar ve kelimeler. (Klaniczay, 1961: 84'den aktaran Doğan, 2013: 57)

Macarca ancak 13 Kasım 1844 tarihinde Macaristan'ın resmi devlet dili olmuştur (<http://hirmagazin.sulinet.hu/hu/nyelvek/erettsegi-tetelek-2014-a-kazinczyfele-nyelvujtasi-mozgalom-jelentosege-es-modeszerei>).

Macaristan'da gerçekleşen ve diller tarihinde eşsiz bir yere sahip olan dil yenileştirme hareketinin arka planında aslında o zamanlar tüm Avrupa'da görülen dilde arınmacılık, yani yabancı kelimelerin, öğelerin, ifadelerin dilden çıkarılması amacı yatar (Laakso, 2014: 322; Özdem, 1944: 56). Macarlarda dil yenileştirme hareketi diğer Avrupa ülkelerinden daha derin şekilde yaşanmış ve Macarlığın siyasi ve kültürel bakımdan kalkınmasında önemli rol oynamış, itici güç haline gelmiştir. XVIII-XIX. yüzyıl Macar tarihini yaşanan siyasi ve toplumsal olayların dışında dil yenileştirme mücadelelerinin de şekillendirdiğini söylemek yanlış olmaz. Bu iki yüzyılı Macar dilinin geçirdiği evrimi göz ardı ederek anlamak imkânsızdır (Özdem, 1944: 53). Özellikle XIX. yüzyılda yüzlerce kelime üretilmesi, yabancı kelimelerin Macarca kelimeler ile yer değiştirmesi ve Macar dilinin tamamıyla yenilenmesi Macar dilinin esnekliğine, değişim gücüne ve Macar insanının yenilikleri kısa zamanda kabul etme ve gerçekleşen oluşumlara uyum sağlama olgusuna tanıklık eder (Nemesküty, I, 1993: 352). Macar dil bilimcisi Géza Bárcsi (1894-1975), Macar dil yenileştirme hareketinin gücü hakkında şöyle der: *"Dilimizin esnekliği ve güzelliği, edebi çeşitliliği ve zenginliği, bilimsel dilimizin keskinliği bu harekete aynı oranda katkı sağlamıştır"* (Szathmári 1983: 405). Bu tespitten başka modern Macar edebiyatının temel taşlarından olan şair Endre Ady'nin (1877-1919), Macar dil yenileştirme hareketi için söylediği *"Kazinczy ve arkadaşları gözü pek bir liderlikle dili yenileştirmeyi istedikleri zaman, muhteşem bir dilin ortaya çıkışı o noktada başlamıştır"* cümlesine katılmamak elde değildir (Ady Endre: Van-e magyari nyelv? içinde Ady Endre Összes prózai művei. X. S. a. r. Láng József és Vezér Erzsébet. Budapest 1973: 104'den aktaran Fried, 2008: 18, 1. dipnot).

Macaristan'da dil yenileştirme hareketi esas itibarıyla planlı ve programlı şekilde XVIII-XIX. yüzyıl dönümünde başlamış, XIX. yüzyılın tamamına yayılmış, en yoğun şekilde 1790-1820 yılları arasında yaşanmıştır. Bu sürecin arkasında Macar ulusal tarihinin ana dilde yazılması amacının bulunduğu açıktır. Macarlığın tarihini başka bir dilde kaleme almak bağımsız ve ulusal bir devlet kurma amacında olan Macarların politik görüşleri ile o dönemde uyuşmazdı. Başarılı bir dil reformu olmadan da Macarların Habsburg İmparatorluğu'na politik olarak karşı koyması imkânsızdı. Bu yüzden Ferenc Kazinczy'nin kişiliğinde vücut bulmuş olan dil reformunun aynı zamanda politik bir milliyetçilik anlayışına da sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz (Laakso, 2014: 324; Szathmári, 1983: 403). Kazinczy, dil alanında yaşanan gelişmelerden sonra duraklama ve dağılma dönemine giren Macar edebiyatının yeniden toparlanmasını sağlamış, bu yönde oldukça yoğun çaba göstermiştir. Onun *"tarafından üretilmiş neredeyse 10.000 kelime olmaksızın kendisinden sonraki gelişim düşünülemez"* (G. Tóth, 1995: 52'den aktaran Doğan, 2013: 60).

Aydınlanmacı fikirler Orta Avrupa'ya daha geç dönemde ulaşmış ve toplumun alt katmanlarına etkili şekilde yayılamamıştır. Buna karşılık Macaristan'da Aydınlanmacı fikirler asilzade sınıfı, din adamları ve entelektüel kişiler arasında kısa zamanda benimsenmiştir (Doğan, 2013: 58). Hümanizm döneminde başlayan Macar dilinin bir kültür dili haline getirilmesi gayretleri çeşitli aşamalar geçirerek ve güç kazanarak Aydınlanma Çağı'nda doruk noktasına ulaşmıştır (Doğan, 2013: 59). Bu dönemde Jean-Jacques Rousseau'nun *"Toplumsal Sözleşme"* (1761) adlı eseri Bessenyei'den, Csokonai'ye, Kazinczy'ye ve hatta Kölcsey'e kadar büyük yankı uyandırıyor (MIT, III, 1965: 13), radikal şekilde feodalite karşıtı görüşler savunan Paul Henry Thiry d'Holbachot Macaristan'da gayet iyi tanınıyor; tarihçi Jean François Marmontel'in (1723-1799), yazar ve şair Pierre Beaumarchais'in (1732-1799), yazarlardan Pierre de Marivaux'un (1688-1763) ve Antonie François Prévost abbé'nin (1697-1763) fikirleri ve görüşleri Macar aydınlarının dikkatinden kaçmıyordu (MIT, III, 1965: 14). Edebiyat tarihçisi József Waldapfel'in (1904-1968) *"Aydınlanmanın ve dilde saflaşmanın birbiri ile olan bağlantısı ulusal varlığın korunması lehine olmuştur"* şeklindeki tespiti Aydınlanma Çağı'ndaki yenilikçi fikirler ve dili saflaştırıp daha anlaşılır hale getirme mücadeleleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyar (MIT, III, 1965: 11).

Fransız ve Alman dilleri birliğini XVIII. yüzyılın sonunda tamamlamışken, Habsburg İmparatorluğu'nun yönetimi altında bulunan Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde dilde bütünlüğün sağlanması daha uzun sürmüştür (Fried, 2008: 25). Bu dönemde bilimlerde, mühendislikte, kültür yaşamında, kanunlarda ve devlet yönetiminde birçok kelime

Macarlaştırılmıştır. Bundan başka XVIII. yüzyılda Macar edebiyat dilinin çerçevesi imla, ses bilgisi ve morfoloji açısından artık çizilmiştir (Szathmári, 1983: 402). Loránd Benkő, *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában* (Aydınlanma Çağı'nın İlk Döneminde Macar Edebiyatı/1960) başlıklı monografik eserinde Aydınlanma Çağı ve dil yenileştirme hareketi ile ilgili şu tespitte bulunur: “Aydınlanma Çağı'nda öyle bir dil hareketi ortaya çıkmıştır ki, onun önceden tasavvur edilebilmesi mümkün değildir ve Macar insanının düşünce tarihinde bu olayın aniden patlak verişinin eşsiz bir durumu vardır” (Szathmári, 1983: 401).

Macar dil yenileştirme hareketinin amaçlarından birisi de tüm Macaristan'da kuralları belirlenmiş, sınırları belli, ifadesi net, diğer Avrupa dilleri gibi standartları oluşmuş, estetik açıdan olgunlaşmış bir Macar dili oluşturmaktır. Kazinczy ve çağdaşları Habsburg İmparatoru II. József nasıl tüm imparatorluk toprakları üzerinde Almanca konuşulmasını ve yazılmasını istemişse, tüm Macaristan'da da Macarca konuşulması ve yazılması idealini benimsemişlerdir. II. József'in Almanca'yı resmi dil haline getirme çabası Macar insanının diline daha çok sahip çıkması ve Macar dilinin her alanda yabancı öğelerden temizlenmesi sürecini hızlandırdığı gibi, milli bilincin uyanmasını, Macaristan'da yüzyıllardan beri yaşayan, ancak zamanını artık doldurmuş olan feodal anlayışların da yıkılmasını sağlamıştır. Barczafalvi Dávid Szabó, II. József'in Almanca'yı resmi dil haline getirme girişimi karşısında şöyle der: “... Bu acımasız emrin sebebi Macar dilinin saflaşmasını engellemektir” (Nemeskürty, I, 1993: 353). Kazinczy'nin Macar dilinin yaşamın her alanında etkin şekilde kullanımı düşüncesi o zamanlar tam olarak gerçekleşmemiş olsa da zaman içinde gerçekleşmiş, sınırları ve kuralları tam olarak belirlenmiş, estetik açıdan belli bir standartta kavuşmuş olan Macar dili tüm Macaristan'da hâkim olmuştur. Macar dil yenileştirme hareketine katkıda bulunan Macar edebiyatçıları ve aydınları Macar dilinin verimliliğine, zenginliğine ve doğallığına dikkat ederek diğer diller arasında yer alması ve söz sahibi olması gerektiğine inanmışlardır (Laakso, 2014: 327; Kovács ve Kecskés, 2011: 46; Szathmári, 1983: 407; MIT, III, 1965: 77).

Bessenyei ve Kazinczy, dile modern bir görünüm kazandırmak, onu Macaristan'ın gelişmesinin, ilerlemesinin ve Macarlığın vazgeçilmez bir parçası haline getirmek istemişlerdir (Laakso, 2014: 329). XIX. yüzyılda Macaristan'da tarımda, sanayide, bilimlerde; kısacası her alanda büyük atılımlar gerçekleşmiş ve Macaristan diğer Avrupa ülkeleri gibi modern bir çizgiye kavuşmuştur. Bu bağlamda Macar dilinin de yenilenmesi ve modern bir görünüme kavuşması yönünde çaba harcanması şaşırtıcı olmamalıdır. Macaristan'da bilim, kültür ve sanayi alanındaki ilerlemeler dil alanındaki ilerlemelerle eşgüdümlü şekilde yol almıştır. Bessenyei'nin şu sözleri Macaristan'da yaşanan Aydınlanma dönemini ve dil tartışmalarını en açık şekilde ifade eder:

Ülkenin mutluluğunun en önemli araçlarından biri bilimdir. Bu, halk arasında ne kadar yaygın olursa, ülke de o kadar mutlu olur. Bilimin anahtarı ise dildir; üstelik çok dil öğrenmeye imkânı olmayan çoğunluğa bakıldığında, bu her ülkenin doğuştan gelen dilidir. O halde kendi halkı içerisinde bilimleri yaymak isteyen ve bu sayede onların mutluluğunu arttırmayı arzu eden milletin ilk işi bunu [anadilini] mükemmelleştirmek olsun. (Klanczay 1961: 100'den aktaran Doğan, 2013: 59; Szathmári, 1983: 399)

XIX. yüzyılda Macaristan'da dil yenileştirme hareketini başlatan Kazinczy'nin ve arkadaşlarının dilbilimci olmaması ve dil yenileştirme hareketinin ilk başta akademik bir ortamdaki çıkması dikkat çekicidir (Laakso, 2014: 330). Kazinczy'nin kendisi dil ile amatör anlamda ilgilenen bir kişi olup, bir dil bilim uzmanı değildir. Zamanında artık klasik hale gelmiş olan ve belli bir toplumsal kesimde yer alan her insanın aldığı hukuk, teoloji ve dil eğitimi o da almıştır. Ancak XIX. yüzyılın Aydınlanmacı fikirlerine sahiptir ve düşünceleri zamanının deneysel bakış açısı ve yenilikçi fikirleriyle şekillenmiştir. Aydınlanma döneminde edebiyatla ve bilimle uğraşanlar eğitilmiş, Avrupa'daki gelişmeleri takip eden ve belli bir kültür birikimine sahip olan insanlardır. Dolayısıyla dil yenileştirme hareketine bu kişilerin öncülük yapmış olması şaşırtıcı olmamalıdır. Loránd Benkő “Doğal olarak kendi çağlarının da dil açısından saygın insanları vardı: Kazinczy, Pértzeli, Révai, Vérségi vb. Onların eserleri gerçekten birçok insan tarafından okunmuş ve bilinçli bir şekilde bilgi sahibi olunmuştur” (Szathmári, 1983: 407; Csúri, 1909: 29) diyerek Aydınlanma döneminde yazılan eserlerin niteliğine dikkat çeker. Macar dil tarihçisi István Fried (1934-), Macar dilindeki dilsel ve edebi yeniliklerin hem Batı Slav (Çek, Leh, Slovak), hem de Güney Slav (Sırp, Sloven, Hırvat) dilleri ile karşılaştırılabileceğini düşünür ve şöyle der:

Doğu-Orta Avrupa'nın karakteristik özelliğidir: Bilimsel, dil estetiği ve dar anlamda edebi çabalar birbirinden ayrılmadığı gibi, bunlar bir arada olmasına rağmen akademik sınırlar içinde olmaktan ziyade şairlerin-yazarların-dil bilimcilerin eserlerinde ortaya çıkmıştır. (Fried, 1986: 181'den aktaran Laakso, 2014: 323)

3. SONUÇ

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan bir araçtır ve kültürün temel öğelerinden birisidir. Toplumların yaşam şartlarında meydana gelen değişikliklerden, kültürlerinden, dünyayı ve olayları algılamalarından ve düşünce sistemlerinde ortaya çıkan oluşumlardan etkilenir, bu etkenlerin sonucunda değişir ve gelişir. Çeşitli sebeplerden dolayı dil veya diller bir başka dil üzerinde hâkimiyet kurmaya başlar ve bir müdahale olmazsa zaman geçtikçe üzerinde hâkimiyet kurulan dil kendi yapısını ve ifade gücünü kaybetmeye başlar. Bu duruma engel olmak için dilde bir yenileştirme hamlesi yapmak, dile girmiş yabancı kelimeleri ve ifadeleri temizlemek ve dili mümkün olduğu kadar saf hale getirip ona bir dinamizm kazandırmak gerekir. Avrupa'da gerçekleştirilen dil yenileştirme hareketleri Aydınlanma Çağı'nın en önemli oluşumlarından. Ancak Macaristan'da yapılan dil yenileştirme hareketi diğer Avrupa devletlerinde olduğu gibi dar sınırlar ve kalıplar arasına sıkışmamış, aksine dilin tüm alanlarını kapsamıştır.

Macar dilinin eski kelime hazinesini oluşturan Fin-Ugor kökenli kelimelerin yanına zamanla İrani, Türkçe, Slavca, Latince, Almanca, İtalyanca ve Fransızca kelimeler eklenmiştir. 1526 yılında yaşanan Mohaç Savaşı'ndan sonra Macar dili ulusal birliği sağlayan bir öğe olmuş ve Macar milletinin ulusal bilincinin korunmasında önemli roller üstlenmiştir. Macaristan'da Türk hâkimiyetinin bitişinin ardından Latincenin devam eden hâkimiyetinin yanına ilerleyen zaman içinde Almancanın da eklenmesi Macar dilinin gelişimini olumsuz etkilemiştir. XVI. yüzyılda çeviri eserlerle başlayan Macar dil yenileştirme hareketi Aydınlanma Çağı'na kadar güçlenerek ve sağlam bir zemin kazanarak gelmiş, Aydınlanmacı fikirleri de arkasına alarak Latincenin ve Almancanın Macarca üzerindeki hâkimiyetini kırmıştır. Yaklaşık dört yüz yıllık bir sürece dayanan Macar dil yenileştirme hareketi XIX. yüzyılda György Bessenyei'nin desteği ve Ferenc Kazinczy'nin planlı ve programlı çalışmaları sayesinde belli bir disipline oturtulmuş ve Macar Bilimler Akademisi tarafından da bilimsel olarak desteklenmiştir. Bu hareket sonucunda yüzlerce Macarca kelime oluşturulmuş, Macar dili yabancı öğelerden temizlenmiş, bunun sonucunda bilim ve edebiyat dili; yani bir kültür dili haline gelmiştir.

Macar dil yenileştirme hareketi, dil ve kültür tarihinin olduğu kadar Macar ulusal tarihinin de ayrılmaz bir parçasıdır. Bu hareket içinde yer alan kişiler Yunan ve Latin edebiyatı okumuş, Avrupa'daki bilimsel, toplumsal, kültürel ve ekonomik gelişmeleri tecrübe etmiş, Macaristan'ın her alanda gelişmeye ihtiyacı olduğunun farkına varmış ve XIX. yüzyılda yaşanan gelişim sürecinin dilde yenileştirme bölümünü üstlenmişlerdir. XVI-XVII. yüzyıllardaki dil yenileştirme hareketi büyük çaplı olmamış, tüm Macar milletini kapsamamış, bunun için XVIII-XIX. yüzyılları beklemek gerekmiştir. Gelişen olaylar sebebiyle önce Latincenin, sonra Almancanın gölgesinde kalan ve bir türlü tam anlamıyla kabuğunu kıramayan Macar dilinin gerçek kimliğini bulması için XVIII-XIX. yüzyıllardaki oluşumlar Macar edebiyatçılarına ve aydınlarına elverişli fırsatlar sağlamıştır. Bu dönemde Macar edebiyatçıları ve aydınları Macar insanının kendini ifade vasıtası olan ve tek sığınağı durumunda bulunan Macar dilini geliştirmek ve artık vazgeçemeyeceği bir öğe konumuna getirmek için ellerinden geleni yapmıştır. Macar dil reformu, ulus-devlet anlayışının kendisini güçlü şekilde hissettirdiği XIX. yüzyılda özellikle Habsburg İmparatorluğu bünyesinde yer alan ülkelerde ortaya çıkan bağlı bulunulan imparatorluğun değil, kendi ana dilini kullanma politikalarının bir sonucudur. Ulusal amaçlarla gerçekleştirilen bu hareket uluslararası bir olay haline dönüşmüş ve diğer ülkeler için de bir model olmuştur. Aydınlanma Çağı'ndaki tartışmaların merkezinde ulusal dil ve bağımsızlık meseleleri her zaman için var olagelmıştır. Bu dönemde dil yenileştirme hareketinin etkisiyle yeni bir heyecanla oluşturulan Macar edebiyatı çağdaşı olan Avrupa edebiyatlarından aştığı değildir ve ilerleyen zaman içinde daha da yetkinleşmiştir.

Dil, organik bir sistemler bütünüdür ve her canlı öğe gibi gelişme ve büyüme eğilimi gösterir. Bunun yanı sıra kendine özgü kuralları da içerir. Dil, yapay bir şekilde bütünüyle değiştirilemez, ancak dilin belli alanlarına müdahale edilebilir. Türetilen yeni kelimelerin o dili konuşan insanlar arasında kabul görüp görmeyeceği de önceden bilinemez. Macar dil yenileştirme hareketi esnasında türetilen yüzlerce kelimenin bir kısmı Macar insanı tarafından kabul görmemiş ve kullanılmamıştır. Ancak dil yenileştirme hareketi sürecinde oluşturulan Macarca kelimelerin Macar dilinin yapısını bozan, yabancı dillerden çevrilmiş ve yapay bir şekilde Macarcaya adapte edilmiş olan kelimelerden daha çok benimsendiği ve kullanıldığı bir gerçektir. Macar dil yenileştirme hareketinin esas amacı, Macar dilinin ifade gücünü zenginleştirmek ve dil içindeki Macarca kelime sayısını arttırmaktır. Macar diline girmiş olan yabancı kelimelere Macar dilinin yapısına uygun kelime üretme arayışı ve çabası günümüzde devam ettiği gibi gelecekte de devam edecektir.

KAYNAKÇA

A Kazinczy-féle nyelvújítási mozgalom jelentősége és módszerei

<http://hirmagazin.sulinet.hu/hu/nyelvek/erettsegi-tetelek-2014-a-kazinczyfele-nyelvujitasimozgalom-jelentosege-es-modszerei> (19.05.2017).

A legerőszakosabb nyelvújító halála

http://www.ng.hu/Civilizacio/2008/03/A_legerozszakosabb_nyelvujito_halala (25.04.2017).

Badics, F. (1905). **Gyöngyösi István Munkai, Magyar Remekírók**, A Magyar Irodalom Főművei, köt. 3, Franklin-Társulat Magyar Irodalom Intézet és Könyvnyomda, Budapest.

Blédy, G. (1930). *“Tolnai Vilmos, A nyelvújítás” Erdélyi Múzeum*, (1.(35.) évf.) 7-9. sz., s. 302-304.

http://epa.oszk.hu/00000/00001/00135/pdf/ITK_00135_1930_01_108-109.pdf (04.04.2017).

Can, Ş. (Basım tarihi belirtilmemiş). **Klasik Yunan Mitolojisi**, 8. Baskı, İnkilâp, İstanbul.

Csúri, B. (1909). **Teleki József Gróf Mint Nyelvész**, Különnyomat A Magyar Nyelvórból, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Kiadása, Budapest.

Czifra, M. (2016). *“A magyar nyelvújítás és Kazinczy második Orthologus és Neologus...-a”*, **Magyar nyelv**, (112. évf.), 3. sz., s. 307-314.

http://www.c3.hu/~magyar nyelv/16-3/CzifraM_MNy_16-3.pdf (04.04.2017).

Czifra, M. (2011). *“A nyelvújítási harc korlátai-Egy kognitív metafora értelemképző szerepe a nyelvújítás narratívájában”*, **Irodalomtörténet**, (112. évf.), 3. sz., s. 321-340.

http://www.irodalomtortenet.hu/pdf/IT_2011-3.pdf (14.04.2017).

Dil Devrimi-12 Temmuz 1932

<http://www.dildernegi.org.tr/TR,610/dil-devrimi---12-temmuz-1932.html> (14.06.2017).

Dilbaş, G. (Temmuz 2016). *“225. Doğum Yılında En Büyük Macar: István Széchenyi (1791-1860)”*, **Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, s. 59-90.

Doğan, İ. (2013). *“Macaristan’da Aydınlanmanın Dili ve İdeolojisi”*, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 53, 1, s. 53-62.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1803/19047.pdf> (14.04.2017).

Doğan, İ. (2007). *“Macar Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Etkisi”*, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 47, 2, s. 1-12.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/920/11474.pdf> (14.04.2017).

Fried, I. (2008). *“Nyelvújítás, nyelvválasztás – úttévesztés?”* **Tiszatáj**, (62. évf.), 6. sz., s. 18-29.

http://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/20072/1/tiszataj_2008_006_018-029.pdf (31.05.2017).

Gyimesi, I. (1992). *“Dugonics András matematikai munkássága”* içinde: **Piaristák Magyarországon, 1642–1992: rendtörténeti tanulmányok**, [szerk. Holl Béla]; kiad. a Magyar Piarista Tartományfőnökség, Budapest.

Jottista-ypsilonista vita

<http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/magyar-nyelv/magyar-nyelv/3/fogalomgyujtemeny/jottista-ypsilonista-vita> (23.06.2017).

Keszler, B. (2004). "A XVII. századi nyelvújítás és a magyar orvosi nyelv", **Magyar nyelvőr**, (128. évf.) 4. sz., s. 494-501.

<http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1284/128411.pdf> (04.04.2017).

Kovács, M. ve Kecskés, J. (2011). "Nyelvújítás és szaknyelvújítás Kazinczy korában", **Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica**, (tom. 16) fasc. 2, s. 45-50.

http://www.uni-miskolc.hu/~philos/2011_tom_XVI_1/45.pdf (04.04.2017).

Köksal, A. (1989) "Bilim Dili Türkçe" **Prof. Dr. Akşit Göktürk'ün Anısına, Dil Derneği 1. Bilimsel Kurultayı**, Dil Derneği Yayınları: 2, Ankara, 38-56

http://www.tubaterim.gov.tr/ATS/index.php/w_anasayfa/w_bilim_dili_tek_makale/ (14.04.2017).

Kristó, Gy-Barta J.-Gergely J. (2002). **Magyarország Története Előidőktől 2000-ig**, Pannonica Kiadó, Budapest.

Laakso, J. (2014). "Hungarian Is No Idioma Incomparable: The Hungarian Language Reform in European Comparison", **Hungarian Cultural Studies**, E-Journal of the American Hungarian Educators Association, Volume 7, s. 320-336.

<https://ahea.pitt.edu/ojs/index.php/ahea/article/view/165/211> (14.04.2017)

Magyar Katolikus Lexikon>S>Sylvester

<http://lexikon.katolikus.hu/S/Sylvester.html> (14.04.2017).

Málnási, F. (2010). "'Jót és jól' avagy Kazinczy Ferenc és a nyelvújítás", **Erdélyi toll**, (2. évf.), 1. sz., s. 43-45.

http://epa.oszk.hu/02200/02203/00003/pdf/erdelyi-toll-2010-1_043.pdf (04.04.2017)

MIT (Magyar Irodalom Története/1964), I, Ed: Sőtér István, Akadémiai Kiadó, Budapest.

MIT (Magyar Irodalom Története/1964), II, Ed: Sőtér István, Akadémiai Kiadó, Budapest.

MIT (Magyar Irodalom Története/1965), III, Ed: Sőtér István, Akadémiai Kiadó, Budapest.

(Magyar Irodalom Története I, Magyar Irodalom Története II, Magyar Irodalom Története III için: <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/>)

Nemeskürty, I. (1993). **A Magyar Irodalom Története 1000-1945**, I, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Nyelvtörténet

<http://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index2.html> (14.04.2017).

Özdem, R. H. (1944). "Dil Mükemmelliği ve Dil Mükemmelleştirme Görünceleri", **Türkiyat Mecmuası**, C. 5, s. 49-78.

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuturkiyat/article/view/1023000828/pdf> (14.04.2017)

Pál, J. (1985). "Az Árkádia-pör ikonológiai vonatkozásairól", **Irodalomtörténeti Közlemények**, LXXXIX évf., 4-5 sz., s. 498-507.

<http://epa.oszk.hu/00000/00001/00342/pdf/00342.pdf> (22.06.2017)

Szathmári, I. (1983). "Az Irodalmi Nyelv, A Nyelvújítás és A Nyelvtudomány a Felvilágosodás Első Szakaszában", **Irodalomtörténeti Közlemények**, (87. évf), 4. sz., s. 399-408.

http://epa.oszk.hu/00000/00001/00331/pdf/itk_EPA00001_1983_04_399-408.pdf (28.05.2017)

Századvég, századelő (1780-1825)

<http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/veres/veres11.htm> (23.06.2017).

Tanilli, S. (Nisan 2017). **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, 18. Yüzyıl: Aydınlanma ve Devrim**, IV. cilt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

1867 Avusturya-Macaristan Antlaşması

https://www.turkcebilgi.com/1867_avusturya-macaristan_antla%C5%9Fmas%C4%B1 (01.07.2017).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.594d54e1a887a3.81524057 (23.06.2017).